

ORGANIZACE A ČINNOST ÚŘADŮ PRÁCE V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA (1939–1945)

Jaromír Tauchen¹

Úřady práce tvořily v období Protektorátu Čechy a Morava páteř celého systému řízení práce, protože řídily a dle pokynů Ministerstva sociální a zdravotní správy (později Ministerstva hospodářství a práce) prakticky prováděly přikazování do práce.² V době druhé světové války se tak staly efektivně fungujícím nástrojem pro exploataci hospodářského potenciálu Protektorátu a pro využití jeho pracovních sil pro potřeby válečného hospodářství. Vedle Gestapa se úřady práce, v běžné mluvě nazývané jen „pracáky“, staly nejnenáviděnějším a nejobávanějším symbolem nacistického okupačního režimu, především pro jejich účast v procesu nuceného nasazení státních příslušníků Protektorátu v Říši.³

Vytvoření úřadů práce

Zřízení úřadů práce se začalo připravovat poměrně brzy po vyhlášení Protektorátu. Již na konci května 1939 vypracovalo Ministerstvo sociální a zdravotní správy první znění osnovy a rozeslalo ho ostatním ministerstvům, aby k němu zaujaly stanovisko.⁴ Úřady práce měly být na protektorátním území zřízeny podle vzoru právní úpravy Říše, kde fungovaly již od roku 1935. Původní záměr vytvoření úřadů práce spočíval ve sjednocení úpravy zprostředkování práce, neboť ta v Čechách a na Moravě nebyla doposud upravena jednotným způsobem. Soustředění veškerého veřejného zprostředkování práce u nově zřízených státních úřadů práce mělo představovat důležitý konstruktivní prvek k řešení péče o nezaměstnané.⁵

Osnova vládního nařízení o úřadech práce obsahovala zmocnění pro Ministerstvo sociální a zdravotní správy, které mohlo úřadům práce svěřit i obstarávání jiných úkolů z rozsahu své působnosti. V rámci připomínkového řízení se postavilo proti tomuto příliš širokému zmocnění Ministerstvo vnitra a Ministerstvo spravedlnosti argumentujíc ústavním hlediskem, protože zřejmě předpokládaly budoucí možné zneužití nově zřizovaných úřadů práce i jiným činnostem, než jen ke zprostředkování práce pro nezaměstnané. Jak se později ukázalo, tato obava byla odůvodněná. Zmocnění v textu vládního nařízení zůstalo i po jednání s Úřadem Říšského protektora.⁶ Vládní nařízení o úřadech práce bylo sice schváleno na schůzi ministerské rady dne 25. července 1939, k jeho publikaci ve Sbírce zákonů však v tomto okamžiku nedošlo. Následně proběhla ještě další jednání se zástupci Úřadu Říšského protektora, kteří na schůzce konané dne 19. srpna 1939 předali Ministerstvu sociální a zdravotní správy konečný text nařízení a vyzvali protektorátní vládu k jeho urychlené publikaci. I když se k provedeným změnám ještě vyjadřoval komitét ministrů pro otázky hospodářské,⁷ je na výše uvedeném legislativním postupu zřetelně vidět, že

konečné slovo co do závěrečné stylizace vládního nařízení měl Úřad Říšského protektora. Vládní nařízení o úřadech práce bylo publikováno ve Sbírce zákonů 24. srpna 1939 pod č. 193 a účinnosti nabylo téhož dne.

Vládní nařízení o úřadech práce čítalo pouhých pět paragrafů, nebylo tedy vzhledem ke svému významu nikterak rozsáhlé. Ačkoliv uvádělo, že se úřady práce zřizují pro obvody jednoho nebo několika politických okresů, jejich konkrétní vymezení neobsahovalo a přenechávalo tato upřesnění prováděcím předpisům. Obvodové úřady práce měly být první instancí, druhou pak měly tvořit dva zemské úřady práce se sídlem v Praze a v Brně; ty však nebyly nikdy zřízeny. Dozor nad úřady práce vykonávalo a veškerou řídicí pravomoc mělo Ministerstvo sociální a zdravotní správy.

Na úřady práce přešly úkoly dosavadních veřejných zprostředkovatelen práce, které jim byly povinny odevzdat do užívání kanceláře a kancelářské zařízení za přiměřenou náhradu, pokud je o to Ministerstvo sociální a zdravotní správy nebo úřad práce požádaly. Zaměstnanci nově zřízených úřadů práce jmenovalo ministerstvo za podmínky, že disponovali osobní a odbornou způsobilostí pro výkon úkolů, které měli plnit. Zaměstnanci okresních úřadů a magistrátů, kteří dosud vykonávali agendu zprostředkování práce, byli převedeni do služeb úřadů práce.

Územní organizace úřadů práce

Územní struktura úřadů práce se průběhu existence Protektorátu několikrát změnila, aby umožňovala co nejlépe plnit jejich úkoly. První územní rozdělení úřadů práce bylo provedeno začátkem září 1939,⁸ kdy v Čechách bylo zřízeno celkem 16 úřadů práce se sídly v Českých Budějovicích, Mladé Boleslavi, Německém Brodě, Kutné Hoře, Hradci Králové, Jičíně, Kladně, Klatovech, Kolíně, Mělníku, Pardubicích, Plzni, Praze, Příbrami, Strakonících a Táboře. Na Moravě jich bylo 7 a sídla měly v následujících městech: Brně, Jihlavě, Kroměříži, Moravské Ostravě, Olomouci, Prostějově a Zlíně. Protože tato sídla úřadů práce byla v některých případech vzdálená i několik desítek kilometrů od bydliště obyvatel Protektorátu, což značně znesnadňovalo práci úřadu, byly pro každý úřad práce zřízeny ještě dvě až šest poboček, které byly nápomocny výkonu působnosti daného nadřízeného úřadu.⁹ Celkem 23 úřadů práce mělo k dispozici 88 poboček (viz Tabulka 1).

Pobočkám úřadů práce však nebyla přiznána vlastní subjektivita, takže byly podřízeny tomu úřadu práce, pod který spadaly, což se projevovalo např. v tom, že nesměly samy vydávat oběžníky určené obecním úřadům či četnickým stanicím ve svém obvodu a korespondenci s úřady nalézajícími se mimo obvod bylo možné vést pouze prostřednictvím nadřízeného úřadu práce.¹⁰ Úřady práce byly povinny všechny vydané oběžníky zasílat Ministerstvu sociální a zdravotní správy k evidenčním účelům. Pokud se však dotýkaly výkladu právních otázek, musel být k jejich vydání nejprve vyžádán souhlas ministerstva.¹¹

Územní působnost úřadů práce se opět částečně změnila v březnu 1941, kdy se některé hlavní úřadovny staly pobočkami jiných úřadů práce, či došlo k přenesení poboček pod sousední úřady práce.¹² Definitivní struktura úřadů práce, která v nezměněné podobě fungovala až do konce války, byla vytvořena v červnu 1942. Oproti původní úpravě klesl počet hlavních úřadoven úřadů práce z 23 na 16 (viz Tabulka 2).¹³

Tabulka 1: Přehled hlavních úřadoven úřadů práce a jejich poboček k 8. lednu 1940

Úřad práce v Čechách	Pobočky úřadu práce
České Budějovice	Jindřichův Hradec, Trhové Sviny, Třeboň, Týn nad Vltavou
Hradec Králové	Dvůr Králové nad Labem, Kostelec nad Orlicí, Náchod, Dobruška, Žamberk
Jičín	Hořice, Jilemnice, Nová Paka, Semily
Kladno	Beroun, Louny, Rakovník, Slaný
Klatovy	Domažlice, Přeštice, Sušice
Kolín	Český Brod, Nový Bydžov, Nymburk, Poděbrady
Kutná Hora	Čáslav, Habry, Uhlířské Janovice
Mělník	Brandýs nad Labem, Kralupy nad Vltavou, Libochovice, Roudnice nad Labem
Mladá Boleslav	Mnichovo Hradiště, Benátky, Turnov
Německý Brod	Chotěboř, Kamenice nad Lipou, Ledeč nad Sázavou, Pelhřimov, Vlašim
Pardubice	Hlinsko, Chrudim, Polička, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto
Plzeň	Hořovice, Kralovice, Rokycany, Zbítov
Praha	Jílové, Praha-Dejvice, Praha-Smíchov, Praha-Vysočany, Říčany, Zbraslav
Příbram	Benešov, Sedlčany
Strakonice	Blatná, Březnice, Volyně
Tábor	Milevsko, Písek, Soběslav, Vodňany
Úřad práce na Moravě	Pobočky úřadu práce
Brno	Hodonín, Kyjov, Tišnov, Židlochovice
Jihlava	Moravské Budějovice, Velké Meziříčí, Nové Město na Moravě, Telč, Třebíč
Kroměříž	Holešov, Slavkov, Valašské Meziříčí, Vyškov
Moravská Ostrava	Frenštát pod Radhoštěm, Místek
Olomouc	Lipník nad Bečvou, Přerov
Prostějov	Blansko, Boskovice, Jevíčko, Litovel
Zlín	Uherský Brod, Uherské Hradiště, Valašské Klobouky, Vsetín

Úřady práce však v některých případech rovněž úřadovaly mimo svá hlavní sídla i sídla svých poboček. Když např. došlo na podzim 1941 k velké vichřici na Klatovsku, zřídil klatovský úřad práce v zájmu rychlého poukazování dělníků k odstranění škod v lesích úřední hodiny, které se konaly v nedalekém městě Plánici v místním hostinci, a to každé pondělí. Po třech měsících, během kterých se podařilo kalamitu odstranit, došlo k jejich opětovnému zrušení. Pro likvidaci této kalamity bylo do plánických lesů přikázáno celkem 218 místních občanů.¹⁴

Tabulka 2: Přehled hlavních úřadoven úřadů práce a jejich poboček k 15. červnu 1942

Úřad práce v Čechách	Pobočky úřadu práce
Benešov	Dobříš, Příbram, Sedlčany, Vlašim
České Budějovice	Trhové Sviny, Třeboň, Týn nad Vltavou
Hradec Králové	Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Hořice, Jaroměř, Kostelec nad Orlicí, Náchod, Úpice, Žamberk
Jičín	Jilemnice, Nová Paka, Nový Bydžov, Nymburk, Poděbrady, Semily, Turnov
Kladno	Beroun, Kralupy nad Vltavou, Louny, Libochovice, Rakovník, Roudnice nad Labem, Slaný
Klatovy	Domažlice, Nepomuk, Přeštice, Sušice
Kolín	Čáslav, Český Brod, Habry, Kutná Hora, Uhlířské Janovice
Mladá Boleslav	Brandýs nad Labem, Mělník, Mnichovo Hradiště, Nové Benátky
Německý Brod	Kamenice nad Lipou, Ledeč nad Sázavou, Pelhřimov, Vlašim
Pardubice	Hlinsko, Holice, Chotěboř, Chrudim, Litomyšl, Polička, Skuteč, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto
Plzeň	Blovice, Kralovice, Manětín, Rokycany, Zbiroh
Praha	Jílové, Praha-Dejvice, Praha-Smíchov, Říčany, Zbraslav
Strakonice	Blatná, Břežnice, Písek, Vodňany, Volyně
Tábor	Kamenice nad Lipou, Ledeč nad Sázavou, Milevsko, Pelhřimov, Soběslav, Humpolec, Německý Brod
Úřad práce na Moravě	Pobočky úřadu práce
Brno	Blansko, Boskovice, Jevíčko, Slavkov, Tišnov, Vyškov, Židlochovice
Jihlava	Jindřichův Hradec, Moravské Budějovice, Nové Město na Moravě, Příbram, Telč, Třebíč, Velké Meziříčí
Moravská Ostrava	Frenštát pod Radhoštěm, Místek, Rožnov pod Radhoštěm, Valašské Meziříčí, Vsetín
Olomouc	Holešov, Kroměříž, Lipník nad Bečvou, Litovel, Prostějov, Přerov
Zlín	Hodonín, Kyjov, Uherský Brod, Uherské Hradiště, Valašské Klobouky

Jak ukazuje dochovaný archivní materiál, zřizování úřadů práce od počátku provázely velké problémy, a to jak personálního charakteru, tak i z toho důvodu, že nebylo možné získat v adekvátně krátké době prostory pro jejich umístění. Nejproblematičtější byl v tomto směru úřad práce v Jihlavě, který byl umístěn v budově radnice a k dispozici měl pouze jednu místnost o velikosti pouhých 35 m², kde zaměstnával jen sedm pracovních sil. Až v listopadu 1939 se tomuto úřadu práce podařilo opatřit si prostory v budově, kterou vlastnila židovská továrna na kartony, poté co vedoucí úřadu práce přiměl židovské majitele, aby se z domu vystěhovali.¹⁵ Ačkoliv úřady práce náležely mezi autonomní úřady zřízené protektorátní vládou, na opravu a zařízení výše uvedené budovy uvolnil částku 30 tisíc

Tabulka 3: Přehled počtu obyvatel spadající pod úřady práce a rozloha jejich obvodů (1939)

Úřad práce v Čechách	Rozloha (km²)	Počet obyvatel v obvodu
České Budějovice	2898	223 000
Hradec Králové	2225	328 000
Jičín	1217	245 000
Kladno	2057	308 000
Klatovy	1668	164 000
Kolín	2072	265 000
Kutná Hora	1227	120 000
Mělník	1466	206 000
Mladá Boleslav	1337	145 000
Německý Brod	3626	245 000
Pardubice	2645	363 000
Plzeň	2265	312 000
Praha	1295	1 191 000
Příbram	2335	172 000
Strakonice	1544	123 000
Tábor	2866	207 000
Úřad práce na Moravě	Rozloha (km²)	Počet obyvatel v obvodu
Brno	2537	619 000
Jihlava	4533	301 000
Kroměříž	2348	290 000
Moravská Ostrava	775	315 000
Olomouc	1993	255 000
Prostějov	1918	242 000
Zlín	2696	262 000

Koron jihlavský oberlandrát velmi rychle, aby nutné stavební práce mohly ihned začít. Přes Úřad Říšského protektora však požadoval úhradu těchto prostředků od Ministerstva sociální a zdravotní správy.¹⁶ Část nábytku poskytla bývalá zprostředkovatelna práce v Jihlavě, avšak nábytek slíbený Ministerstvem nebyl dodán ani počátkem roku 1940.¹⁷ Na tomto příkladu z Jihlavy je zřetelně vidět, že zejména v prvních měsících po zřízení úřadů práce bránily jejich plnohodnotné činnosti nedostatečné materiální podmínky. O tom, že úřady práce nebyly umístěny v odpovídajících prostorech, svědčí i příklad z Mladé Boleslavi, kde se úřad práce provizorně nastěhoval do budovy místního Sokola.¹⁸ Aby sezástupci Úřadu Říšského protektora a Ministerstva sociální a zdravotní správy přesvědčili o tom, jak postupuje budování úřadů práce, uskutečnili na přelomu listopadu a prosince společnou inspekční cestu po úřadech práce v Čechách a na Moravě.

Jelikož v prvních měsících byly na úřady práce přeneseny jen úkoly týkající se zprostředkování práce, nedisponovaly velkým počtem zaměstnanců. Ten byl samozřejmě přizpůsoben velikosti obvodu, který úřad práce spravoval, a o počtu obyvatel, který v daném obvodu žil. Velikost obvodů úřadů práce je patrná z přehledu v Tabulce 3.¹⁹

Např. úřad práce v Klatovech, který náležel k těm menším, byl umístěn v budově bývalého okresního úřadu a v prosinci 1939 u něj bylo zaměstnáno jen devět zaměstnanců, kteří využívali pouze dvě místnosti.²⁰ Vyžadovalo se však jejich rozšíření, které souviselo se stále narůstajícími úkoly, které byly v letech 1940 a 1941 na úřady práce postupně přenášeny. Rovněž v Brně požadoval v červnu 1940 úřad práce rozšíření počtu svých místností, neboť pro návštěvníky nebyly k dispozici ani toalety, což mělo za následek pravidelné znečišťování nejen dvora úřadu práce, nýbrž i jeho chodby a schodiště.²¹ Naopak v Kroměříži dal místnímu úřadu práce k dispozici poměrně velkou budovu olomoucký biskup.²²

Personální obsazení úřadů práce

Větší komplikace, než bylo získávání potřebných místností pro úřady práce, se však od samého počátku ukázalo personální obsazení těchto úřadů, především pak postu jejich vedoucích. Jelikož úřady práce spadaly pod autonomní Ministerstvo sociální a zdravotní správy, náleželo jmenování vedoucích úřadů práce do jeho pravomoci. Se jmény však musel vyjádřit svůj souhlas Říšský protektor, který zakázal, aby na vedoucích pozicích na úřadech práce působili důstojníci bývalé československé armády a zcela vyloučení ze zaměstnání u úřadu práce byli bývalí legionáři. Následně vypracovalo ministerstvo na konci srpna 1939 návrh na jmenování vedoucích úřadů práce, všichni byli české národnosti, a jednalo se vesměs o úředníky politické správy.²³

Dopisem z 30. srpna 1939 však Říšský protektor poprvé sdělil Ministerstvu sociální a zdravotní správy, že úřady práce v oblastech se silnou německou menšinou, tj. v Brně, Českých Budějovicích, Jihlavě, Moravské Ostravě a Olomouci, musí být obsazeny německým vedoucím. V listopadu 1939 bylo oberlandrátům v těchto městech oznámeno, že v dohledné době bude u místních úřadů práce jmenován německý vedoucí. Do té doby byli jejich komisařským vedením pověřeni vedoucí oddělení pro pracovní nasazení (*Sachbearbeiter für den Arbeitseinsatz*) u oberlandrátů.²⁴ Tím došlo prakticky k personální unii mezi úřadem oberlandráta a úřadem práce a očividnému podřízení autonomního orgánu říšskému orgánu.

Proti tomu se důrazně postavil ministr sociální a zdravotní správy Dr. Klumpar s námitkou, že se jedná zásah do autonomie Protektorátu a porušení Hitlerova výnosu. Poukázal rovněž na skutečnost, že němečtí vedoucí úřadů práce jednají zcela samostatně bez toho, aniž by se ohledně své činnosti jednali s ministerstvem. Klumpar navrhl kompromisní řešení, aby byly úředníky české národnosti obsazeny alespoň pozice zástupců vedoucích úřadů práce.²⁵ Na to Úřad Říšského sdělil ministerstvu, že vedení úřadů práce v Brně, Českých Budějovicích, Jihlavě, Moravské Ostravě a Olomouci musí z obraněhospodářských důvodů zůstat v rukou vedoucího oddělení pro pracovní nasazení u oberlandráta.

Sama personální unie měla umožnit potřebné přísné vedení pracovního nasazení ve smyslu válečného hospodářství a německé národnostní politiky v Protektorátu. S ohledem na zvláštní postavení jihlavského „jazykového ostrůvku“ a na probíhající německý

národnostní boj (*Volkstumskampf*) se jevil jako žádoucí obsadit místo zástupce vedoucího jihlavského úřadu práce Němcem. Zástupcům vedoucích ostatních úřadů práce nepřikládal Úřad Říšského protektora takový význam, neboť jim byla svěřena k rozhodování pouze určitá oblast (zpravidla péče o nezaměstnané či příspěvky zaměstnancům pracujícím jen na částečný úvazek), takže umožnil jejich obsazení českými úředníky. Jejich politickou spolehlivost prověřilo Gestapo a jejich jmenování, s výjimkou návrhu pro úřad práce v Českých Budějovicích, Říšský protektor schválil.²⁶ Proti jmenování českého zástupce vedoucího úřadu práce v Brně se však velice ostře postavil brněnský oberlandrát, který varoval proti možnému vzniku nenapravitelných škod z politického hlediska.²⁷ Na jmenování českého zástupce vedoucího úřadu práce v Brně to však nemělo vliv.

Oberlandrát si ve svých zprávách určených Úřadu Říšského protektora neustále stěžovali na špatnou spolupráci s českými zaměstnanci úřadů práce a na jejich odborné kvality. Např. personál úřadu práce v Kroměříži z velké části vůbec neovládal němčinu a žádný z jeho zaměstnanců se do května 1940 ani nepřihlásil do kurzu německého jazyka, ačkoliv k tomu byli několikrát vyzýváni. Neznalost němčiny samozřejmě znemožňovala vedení jakýkoli služebních porad. Okolní úřady práce na Moravě, které v důsledku svého německého vedoucího úřadovaly v němčině, si stále stěžovaly, že jim přichází korespondence úřadu práce v Kroměříži a jeho poboček pouze v češtině, které nerozuměly. V roce 1940 byl odvolán vedoucí židlochovické pobočky úřadu práce v Brně z důvodu, že v rozporu s předpisy zveřejnil na vývěsní skříni vyhlášku vyhotovenou pouze v českém jazyce.²⁸

Rovněž byl kritizován český vedoucí úřadu práce, který nedisponoval žádnou vlastní iniciativou a pokoušel se obcházet příkazy oberlandráta. Když bylo toto porušení zjištěno, tak tvrdil, že se jedná pouze o ojedinělý případ omylu. Oberlandrát v Kroměříži požadoval také obsazení vedoucího úřadu práce německým úředníkem, kterého by nemusel kontrolovat.²⁹

O tom, že začátky fungování některých úřadů práce byly velice problematické, svědčí i případ zaměstnanců úřadu práce v Jihlavě. Zde naopak vrchní vládní rada Dr. Pfaff z Úřadu Říšského protektora při své inspekční cestě směřoval kritiku do vlastních řad, když NSDAP navrhla na pozici vedoucího úřadu práce vyučeného truhláře, který nedisponoval žádnými zkušenostmi se správní činností. Z ostatních zaměstnanců neměl žádný předchozí zkušenosti s oblastmi, kterými se úřad práce zabýval. Ministerstvo sociální a zdravotní správy proto přidělilo vedoucímu úřadu práce v Jihlavě dva bývalé české vojenské gážisty jako úředníky, kteří však byli odmítnuti, protože vůbec neovládali německý jazyk.³⁰ Právě skutečnost, že úřady práce zaměstnávaly jak české, tak i německé úředníky, vedla k tomu, že byla stále více požadována dvojjazyčnost vydávaných pokynů Ministerstva sociální a zdravotní správy, kterým němečtí zaměstnanci nerozuměli.³¹ Stížnosti na chybějící vzdělání německých úředníků úřadů práce se však objevily i později, když byla prověřována jejich akceschopnost v oblasti pracovního nasazení. Právě skutečnost, že se němečtí úředníci museli dlouhou dobu zapracovávat, měla být na překážku akceschopnějšímu fungování úřadu.³²

V červnu 1941 rozhodl Říšský protektor, že u těch úřadů práce, v jejichž čele stáli čeští vedoucí, byli tiito nahrazeni komisařsky dosazenými vedoucími oddělení pro pracovní a sociální věci u příslušného oberlandráta (*Leiter der Abteilungen Arbeits- und Sozialangelegenheiten*). Dosavadní vedoucí zůstali i nadále na svých služebních místech jako zástupci komisařsky dosazených vedoucích úřadů práce a jejich úkol spočíval v podpoře

německých vedoucích, jakož i v obstarávání styku s českými zaměstnanci úřadu práce. Dle výnosu Ministerstva sociální a zdravotní správy mělo předání úřadu proběhnout „hladce a bez obtíží a v budoucnu mělo být s komisařským správcem postupováno v dobré shodě a ve vzájemném pochopení“. Dosavadní vedoucí úřadu práce si měl svolat všechny zaměstnance a udělit jim příslušné pokyny s tím, že „všichni na svých místech budou konat svědomitě své povinnosti“.³³

Úřady práce se tak definitivně dostaly pod německé vedení a od poloviny roku 1941 již jednaly pouze v němčině, případně dvojjazyčně.³⁴ Po zřízení Ministerstva hospodářství a práce byly jeho oběžníky a všeobecné výnosy určené pouze vedoucím úřadů práce vydávány pouze v němčině, ke všem ostatním oběžníkům určeným pro všechny zaměstnance úřadů práce a jejich poboček býval připojen český překlad.³⁵ Těch však bylo velice malé množství, což ukazuje také dochovaný archivní materiál, podle kterého většina z tisíců oběžníků byla určena jen vedoucím úřadů práce a vyhotovena tak jen v německém jazyce.

Ačkoliv úřady práce bezprostředně po svém vzniku zaměstnávaly pouze malé množství úředníků, postupně se stále přibývajícemi pravomocemi na úseku příkazování do práce se tento počet zvyšoval, až v dubnu 1943 dosáhl výše 2633 zaměstnanců (z toho bylo 2052 Čechů a 581 Němců). Mezi vedoucími představiteli měli jasnou převahu Němci, mezi řadovými úředníky pak Češi. Větší počet německých úředníků v poměru k českým byl v městech se silnou německou menšinou, jako byly České Budějovice, Jihlava či Olomouc. Většina německých úředníků byla zaměstnána pouze u úřadu práce v Brně (126 z celkových 232). V září 1943 se počet zaměstnanců u úřadů práce ještě zvětšil o dalších 200 na 2871 osob.³⁶ Jak dokazuje archivní materiál, někteří němečtí úředníci se však vehementně zdráhali opustit službu u říšských úřadů (především pak u úřadu oberlandráta) a přejít do protektorátní služby k úřadům práce. Především odmítali složit slib vládě Protektorátu a odůvodňovali ho údajným šikanózním jednáním, kterému měli být v období první republiky ze strany československého státu vystaveni. Když byl např. brněnský Němec Viktor Stepek navržen, aby přešel k místnímu úřadu práce, odmítl to s následujícím odůvodněním:

„... Poté, co se splnila má dlouholetá touha, a na základě činu Vůdce jsem se stal říšským občanem a dokonce mohu konat službu u německého úřadu ve prospěch německví, považoval bych jako urážku a ponížení, kdybych se teď musel upsat Čechům. ... Nikdy bych také nesložil slib do rukou protektorátní vlády, která je pro mne vládou českou. Raději budu na ulici roztloukat štěrk, než abych se provinil takovým jednáním, které Němce není hodno.“³⁷

Po celou dobu existence úřadů práce náleželo jmenování vedoucích poboček úřadů práce či vedoucích jednotlivých odborů do kompetence vedoucích úřadů práce. Až v závěru války si jmenování těchto vedoucích pracovníků vyhradilo Ministerstvo hospodářství a práce samo pro sebe za účelem zajištění jednotné personální politiky.³⁸

Jak dokazuje dochovaný archivní materiál,³⁹ němečtí vedoucí úřadů práce pořádali každý měsíc pravidelné porady se svými podřízenými (většinou české národnosti), kde byla neustále zdůrazňována důležitost činnosti úřadů práce, připomínáno svědomité plnění služebních povinností a jejich odpovědnost. Apelováno bylo také na zvyšování jazykových a odborných schopností, k jejichž rozvíjení byli někteří úředníci posíláni na stáže k úřadům práce v Říši. Jejich prostřednictvím měli získat potřebné zkušenosti např. v oblasti poradenství pro volbu povolání či s vedením kartotéky. Na těchto poradách byli zaměstnan-

ci úřadu práce takto seznamování s novými právními předpisy publikovanými ve Sbírce zákonů a s tisíci různými výnosy, vyhláškami a příkazy ministerstva.

Hlavním důvodem, proč byli do vedení úřadů práce dosazováni němečtí úředníci, však spočíval v tom, že měli dohlížet na české zaměstnance. V případě podezření, že tito zaměstnanci nepracovali způsobem, jaký se od nich vyžadoval, měli vedoucí okamžitě zasáhnout a oznámit tuto skutečnost Gestapu, které je pak za sabotování válečného pracovního nasazení zatklo. Příklad může představovat úřad práce v Táboře v době, kdy jej vedl Helmut Hauger. Tehdy bylo zatčeno celkem osm českých zaměstnanců, z nichž dva byli popraveni, a jeden zemřel na následky věznění v koncentračním táboře.⁴⁰

Vnitřní struktura úřadů práce

Vnitřní struktura jednotlivých úřadů práce nebyla od počátku upravena jednotně, takže v prvních letech jejich fungování je možné se setkat s odlišným vnitřním členěním. Když v roce 1942 nabylo Ministerstvo hospodářství a práce dojmu, že by se sjednocením struktury úřadů práce zvýšila i jejich produktivita, vytvořilo pro ně model jednotné struktury, kterému se musely všechny přizpůsobit. Základní členění úřadu práce zahrnovalo následujících osm věcných oddělení (*Sachgebiete*), v jejichž čele stáli vedoucí: 1. správa, 2. pracovní nasazení, 3. nasazení mládeže, 4. pomoc při včleňování do práce, 5. statistika a podávání zpráv, 6. mzdová politika, 7. živnostenská inspekce a 8. lékařská služba.⁴¹

Oddělení pro správu se zabývalo otázkami rozpočtu úřadu práce, správou budov a materiálního vybavení, účetnictvím, ale i personálními otázkami zaměstnanců a vedením pokladny. Oddělení pro pracovní nasazení náleželo k nejdůležitějším oddělením úřadu práce a bylo obsazeno také největším počtem zaměstnanců. Spadalo po něj udělování povolení pro zaměstnávání cizinců, vedení kartotéky cizinců, nasazení Židů, pracovní knížky, dozor nad živnostenským a neživnostenským zprostředkováním práce, příkazování do práce (jak na území Protektorátu, tak i v Říši). Do oddělení pro nasazení mládeže spadaly poradny pro volbu povolání. Čtvrté oddělení zajišťovalo úkoly směřující k podpoře včleňování do práce, jako byly podpory při prvním zaměstnávání mládeže, podpory školení, lékařských prohlídek, dohled nad dodržováním pracovního klidu ve stavebnictví či zajišťování krátkodobých podpor pro podniky. Páté oddělení se věnovalo statistice, které byl v procesu řízení práce přikládán mimořádný význam, neboť měla přispívat k efektivnímu využívání pracovních sil. Úřady práce byly povinny vyplňovat tisíce různých statistických výkazů, které se pak hromadně zpracovávaly na ministerstvu. Dozorem nad dodržováním desítek platných mzdových předpisů pro jednotlivá odvětví se zabývalo mzdové oddělení, které stíhalo rovněž porušování pracovní kázně. Dozor příslušel rovněž dalšímu oddělení – živnostenské inspekci, která byla od října 1942 včleněna do úřadů práce jako vlastní oddělení. Její úkol spočíval v dozoru a kontrole dodržování zákonných předpisů k ochraně života a zdraví zaměstnanců. Poslední osmé oddělení se zabývalo prováděním lékařských prohlídek pro účely pracovního nasazení a lékařským dohledem v závodech.

Úřady práce zřizovaly také své poradní sbory pro pracovní nasazení (*Beiräte für den Arbeitseinsatz*). Poradnímu sboru předsedal vedoucí úřadu práce a mezi jeho členy náleželi pověřenec pro zbrojení (*Beauftragter des Rüstungsobmann*) a zástupce místní pobočky pro výzbroj (*Vertreter der örtlichen Rüstungsstelle*). U některých úřadů práce byli do poradního sboru pro pracovní nasazení přizváni i zástupce Ústředního svazu průmyslu, zástupce

NSDAP a Německé pracovní fronty (DAF). Od srpna 1944 se schůzí účastnili i zástupci Svazu zemědělství a lesnictví, aby hájili zájmy zemědělství.⁴² V roce 1944 navrhl vedoucí Spojovací ústředny Německého státního ministra pro Čechy a Moravu k odborům, aby mezi členy poradních sborů úřadů práce náleželi i zástupci zaměstnanců, kterých se pracovní nasazení dotýkalo nejvíce. Podle tohoto návrhu se měli účastnit schůzí referenti krajského sekretariátu NOÚZ, kteří by přímo přednášeli problémy vzniklé při pracovním nasazení.⁴³ To však Ministerstvo hospodářství a práce odmítlo s odůvodněním, že účel poradních sborů úřadů práce spočívá v rozhodování o potřebě pracovních sil pro zbrojní průmysl a jiné úkoly by se na poradní sbory přenášet neměly, takže účast zástupců NOÚZ by byla nadbytečná.⁴⁴ V souvislosti s reorganizací správy zbrojení, která byla provedena v prosinci 1944, došlo ke zrušení poradních sborů pro pracovní nasazení. Území Čech a Moravy bylo rozděleno do sedmi zbrojních oblastí a pro každou oblast byl jmenován pověřenec pro zbrojení (*Rüstungsbeauftragter*). V každé zbrojní oblasti byla zřízena tzv. okresní komise (*Bezirkskommission*), ve které mj. zasedal vedoucí úřadu práce a jejímž úkolem bylo řízení pracovního nasazení v oblasti zbrojního průmyslu.⁴⁵

Úřady práce k podpoře své činnosti od samého počátku využívaly i ostatní protektorátní úřady, především pak četnictvo. Např. okresní úřad ve Strakoněcích uložil počátkem října 1939 místnímu okresnímu četnickému velitelství, aby četnické stanice přijímaly od tohoto nového úřadu dožadání přímo a přesně a urychleně je vyřizovaly, neboť dožadání prostřednictvím okresního úřadu by znamenalo v mnohých případech zbytečné průtahy.⁴⁶ Úřady práce se však na četnické stanice začaly obracet i ve zcela nedůležitých případech, takže je brzy zahltily dotazy týkající se např. osobních a majetkových poměrů uchazečů o zaměstnání či statistikou. Četnictvu byly zasílány také různé dotazníky ohledně hospodářsko-zaměstnaneckých otázek či stavu zemědělských prací, k jejichž zodpovězení si muselo vyžádat údaje od obecních úřadů. Dále byly úřady práce nainstruovány, aby si potřebné informace zjišťovaly prostřednictvím obecních úřadů přímo.⁴⁷ Když byla od června 1940 na úřady práce přenesena pravomoc rozhodovat o udělení podpor v nezaměstnanosti,⁴⁸ měly tyto před vydáním rozhodnutí zkoumat, zda je ohrožena výživa nezaměstnaného a jeho rodiny. K tomu byla nutná součinnost bezpečnostních orgánů, na které se na základě výnosu Ministerstva vnitra mohly úřady práce v otázkách týkajících se podpor v nezaměstnanosti obracet přímo, pokud se jednalo o naléhavé šetření a nemohla ho provést sama obec.⁴⁹

Úřady práce využívaly spolupráce s policejními složkami rovněž při organizaci razíí, jejichž účelem bylo v kavárnách, restauracích, hospodách, kinech či v jiných zábavných podnicích odhalit osoby, které se nemohly prokázat existencí řádného pracovního poměru. Když provedl úřad práce v Praze na přelomu května a června 1942 na podnět zástupce Ministra hospodářství a práce první razii, při které bylo 10 % kontrolovaných osob přivedeno do pracovního procesu, nařídilo Ministerstvo ostatním úřadům práce, aby takovéto kontroly rovněž prováděly a vydalo jim k tomu příslušné pokyny.⁵⁰

V době okupace byly úřady práce a jejich pobočky často v úředním styku s Gestapem nebo se Sicherheitsdienstem. Jednalo se především o umístování do zaměstnání, přemísťování nebo rozvazování pracovního poměru konfidenta Gestapa, případně o spoluúčasť na pátrání po hledaných osobách. Příslušníci Gestapa přitom nejednali jen s vedoucím úřadu práce, nýbrž i s jednotlivými referenty. Když začaly úřady práce hlásit, že se čeští dělníci ve větší míře nedostavují k transportům na práci do Říše, projednalo Ministerstvo

hospodářství a práce další postup právě s Gestapem a uložilo úřadům práce, aby takové osoby oznamovaly přímo tajné státní policii.⁵¹ Gestapu měly být oznamovány i případy sebepoškození, pokud byly spáchány s úmyslem vyhnout se pracovnímu nasazení. Ministr Bertsch vyhlásil, že sebezmrzačení se bude kvalifikovat jako sabotáž, za kterou bude udělován trest smrti.⁵²

Na úřady práce docházeli také zaměstnavatelé se stížnostmi na své zaměstnance s žádostmi, aby je úřad práce oznámil Gestapu. Nebylo však výjimkou, že se na úřad práce dostavily různé osoby s udáním politického charakteru v domněnku, že úřad práce provede udání Gestapu.⁵³ Velké množství udání zaslaných českým obyvatelstvem zmiňuje a odsuzuje i ve svých pamětech vysoký úředník Ministerstva hospodářství a práce Dr. Wilhelm Dennler.⁵⁴

Jelikož úřady práce byly v dlouhodobém kontaktu s velkými závody sídlícími v jejich obvodu, snažili se jejich vedoucí zaměstnanci naklonit si příslušné úředníky úřadu práce např. tím, že je pravidelně zvali na své vánoční večírky, koncerty či divadelní představení a k pozvánce připojovali dokonce i vstupenky.⁵⁵ Zřejmě od toho očekávali, že pak budou kladně vyřízeny jejich žádosti o přidělení pracovních sil, kterých byl s postupující válkou stále větší nedostatek.

Funkce a činnost úřadů práce

Jak již bylo výše několikrát zmíněno, úřady práce byly zřízeny k tomu, aby převzaly dosavadní úkoly veřejných zprostředkovatelů práce, tedy aby se zabývaly obsazováním volných pracovních míst, radily mladistvým při volbě povolání a prováděly kontrolu nezaměstnaných podporovaných z veřejných prostředků. Prováděly také předpisy o všeobecné pracovní povinnosti, vedly evidenci pracovních sil a vypracovávaly pro ministerstvo nejrozsáhlejší přehledy. Od konce roku 1939 byly úřady práce zapojeny do systému řízení práce a tvořily jeho základní pilíř. Vydávaly souhlasy se sjednáním nebo změnou pracovního poměru, nasazovaly pracovní síly do zemědělství a průmyslu jak na protektorátním území, tak i na ostatním území Říše. Od roku 1941 jim byly svěřeny úkoly v oblasti řízení mzdové politiky, poradenství pro volbu povolání a nasazení mladistvých. Úřady práce nebyly činné jen v oblasti řízení práce, nýbrž i v oboru sociálního zabezpečení, když na ně byla v květnu 1940 přenesena agenda vyplácení podpor v nezaměstnanosti.⁵⁶

Za účelem zachycení co možná největšího počtu pracovních sil pro nucené nasazení, postupovaly úřady práce v některých případech i v rozporu s tehdejšími platnými právními předpisy. Příkladem představuje oblast zásobování s potravinami, která spadala do kompetence Ministerstva zemědělství a lesnictví. Určité druhy potravin tak bylo možno zakoupit pouze na základě předložení potravinových lístků.⁵⁷ V roce 1942 se však úřad práce ve Zlíně rozhodl, že se v jeho obvodu budou vydávat potravinové lístky jen těm spotřebitelům, kteří budou mít lístek pro domácnost (což byl podklad pro vydání potravinových lístků) orazítkovaný úřadem práce. Vyzval tak všechny zástupce domácností, aby se ve stanovené době dostavili na úřad práce a vzali si s sebou pracovní knížku svou a všech příslušníků rodiny, na jejichž základě měla být prokázána existence pracovního poměru. Dle záměru zlínského úřadu práce se tak mělo zamezit výdeji potravin těm osobám, které nebyly zaměstnány v řádném pracovním poměru. Proti příslušné vyhlášce úřadu práce ve Zlíně se však důrazně postavilo Ministerstvo zemědělství a lesnictví, podle kterého směly

být obdobné vyhlášky vydávány pouze s jeho souhlasem, neboť pouze to mělo pravomoc rozhodovat v oblasti řízeného hospodaření s potravinami.⁵⁸

Porušení právních předpisů o pracovním nasazení je možné ukázat na příkladu úřadu práce v Plzni, jehož vedoucí Dr. Reinhart Urban v rozporu s tehdy platnými předpisy o nouzové pracovní službě nechal nasadit studenty třetího ročníku Střední průmyslové školy strojní v Plzni jako příslušníky ročníku 1924 do Říše k zaškolení u firmy Junkers. Tito studenti vyli již předtím v období od srpna 1943 do ledna 1944 příkázání v rámci technické nouzové pomoci v Hamburku k odklízecím pracím po leteckých útocích. Po jejich návratu je v březnu 1944 úřad práce opět nasadil do Říše k výše uvedenému zaškolení. Jelikož studenti byli v té době záložníky technické nouzové služby, k nasazení nesmělo vůbec dojít. Po intervenci na Ministerstvu hospodářství a práce měli být z nasazení vyňati, což však vedoucí úřadu práce v Plzni neakceptoval a při jednání jim sdělil, že „*Velkoněmecká říše studovaných Čechů nepotřebuje a že si bude v Plzni dělat tak, jak tomu rozumí a co chce.*“ Ačkoliv mu bylo z Ministerstva nařízeno, aby nasazení dotyčných studentů do Německa bylo odvoláno, pohrozil jim, že nechá zatknout všechny, kteří se k transportu nedostaví.⁵⁹ Ze strachu ze zatčení studenti do Říše odjeli. Vedoucí úřadu práce v Plzni byl za své činy v době okupace, kdy přivodil ztrátu svobody většího počtu lidí a spolupůsobil při výkonu nařízení vydaných k nucené práci ve prospěch válečného úsilí Německa, odsouzen v únoru 1947 Mimořádným lidovým soudem k trestu smrti.⁶⁰

V době okupace se mezi protektorátním obyvatelstvem šířily fámy o úplatnosti úředníků pracujících na úřadech práce, které potvrdila odhalená korupční aféra u úřadu práce v Brně. Ta ve své době vyvolala poměrně velký ohlas u okupačních úřadů, neboť se dotýkala především německých úředníků, kteří byli všichni členy NSDAP a někteří dokonce přináleželi k SS. V květnu 1943 byl zatčen vedoucí hodonínské pobočky úřadu práce v Brně a dalších 15 úředníků včetně dvou úředních lékařů. Přiznali se, že brali úplatky za to, že některým osobám pomohli, aby se vyhnuly pracovnímu příkázání. Zjištění výše přijatých úplatků se může z dnešního pohledu jevit jako marginální, avšak v době přídělového hospodářství poskytnuté potraviny svou cenu jistě měly. Jednalo se např. o 2 kg tuku, 15 vajec, 3/8 slivovice, 3 kg třešní, 500 g špeku, 5 kg meruněk či návštěvu vinného sklepa.⁶¹ Zatčení úředníci byli souzeni před zvláštním soudem v Brně (*Sondergericht Brünn*). Korupční aféra u brněnského úřadu práce zneklidnila i státního tajemníka K. H. Franka, který se nechal průběžně informovat o výsledcích vyšetřování a ihned po zatčení podezřelých úředníků dal bezpečnostním složkám příkaz, aby prověřily i ostatní úřady práce, zda i u nich nedochází ke korupčnímu jednání. Všichni lékaři, kteří vykonávali lékařské prohlídky pro úřady práce, měli být v budoucnu opětovně prověřeni Sicherheitsdienstem.⁶²

K získání informací o možném korupčním jednání úředníků úřadů práce byli využíváni i konfidenti. Například na úřad práce v Praze byli v říjnu 1943 dosazeni dva české národnosti, kteří za tuto činnost pobírali 1000 Korun měsíčně.⁶³

Kromě směrnic, které Ministerstvo hospodářství a práce vydávalo pro úřady práce prostřednictvím oběžníků, svolávalo také porady německých vedoucích úřadů práce. Na těchto poradách dostávali důvěrné instrukce, jež nebyly známy žádnému z českých úředníků. Často obsahovaly pokyny, které byly v rozporu s pokyny písemnými. Například při provádění akce ročníku 1924 bylo v jednom z prvních oběžníků stanoveno, že příslušníci tohoto ročníku nebudou posíláni na nucenou práci do Říše a o několik měsíců později už toto rozhodnutí nebylo vůbec respektováno.⁶⁴

Když byly úřady práce v roce 1939 zřízeny, příslušné právní předpisy zaryté mlčely o úpravě řízení před nimi. Řízení před úřady práce tak dlouhou dobu zůstávalo bez jakékoliv procesně právní regulace a neexistovalo moc možností, jak zvrátit jejich rozhodnutí. Bylo sice možné podat opravný prostředek k Nejvyššímu správnímu soudu, avšak pro jeho zdouhavost a nákladnost zůstala tato možnost jeho podání pouze v teoretické rovině. V úvahu připadalo ještě podání dozorčí stížnosti k Ministerstvu sociální a zdravotní správy (Ministerstvu hospodářství a práce), ale na její vyřízení neměl stěžovatel právní nárok. První procesně právní norma pro činnost úřadů práce byla vydána v dubnu 1942 v souvislosti s novými trestněprávními pravomocemi,⁶⁵ které úřady práce obdržely na základě vládního nařízení č. 13/1942 Sb., o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky, jež postihovalo porušení povinností z pracovního poměru. Upraveno tak bylo řízení před úřady práce, které byly oprávněny uložit pořádkovou pokutu až do výše 50 tisíc Korun. Zvláštní procesní předpis pro pořádkové trestní řízení bylo nutné vydat i proto, že pro řízení před úřady práce vzhledem k jejich zvláštní povaze nebylo možno použít správní řád (vládní nařízení č. 8/1928 Sb.).⁶⁶ Některá jeho ustanovení se využívala jen subsidiárně za použití analogie pro výslech obviněného, svědků a znalců a jejich obesílání. Příslušný pro řízení o uložení pořádkové pokuty byl ten úřad práce, v jehož obvodu byl čin spáchán. Jednalo se většinou o nenastoupení do zaměstnání, porušení pracovní kázně či o protiprávní ukončení pracovního poměru. Postižení však mohli být i zaměstnavatelé, kteří porušovali mzdové předpisy, zneužívali pracovní síly zaměstnanců, hrubě je uráželi či jinak hrubým způsobem zanedbávali své sociální povinnosti vůči nim.

Před udělením pořádkové pokuty měl být obviněný vyslechnut, a pokud by se k výsledku nedostavil, mohl ho úřad práce nechat prostřednictvím okresního úřadu předvést. Pořádkovou pokutu uložil úřad práce výměrem, který musel obsahovat výrok, odůvodnění a poučení o opravném prostředku. Ve výroku se uváděl trestný čin, porušená právní norma, uložena pokuta, popřípadě také rozhodnutí o nákladech řízení. V odůvodnění měl úřad práce shrnout výsledek řízení, právní posouzení věci, případně i úvahy, jež byly rozhodující při hodnocení důkazů. Proti výměru úřadu práce bylo možno podat do 15 dnů od doručení odvolání, o kterém rozhodovalo Ministerstvo hospodářství a práce.

Úkolem zaměstnanců úřadů práce bylo rovněž provádět pravidelné kontroly přímo v místě závodů, při provádění nasazení pracovních sil v zemědělství či na válečně důležitých stavbách. Každý úřad práce disponoval minimálně jedním služebním vozem, avšak s postupným nárůstem pravomocí úřadů práce se rovněž zvýšila potřeba provádění kontrol a prohlídek závodů, takže v roce 1941 začaly úřady práce usilovat o přidělení více služebních vozů. V Táboře vyřešil poptávku úřadu práce po služebním voze místní oberlandrát tak, že ho zabavil podnikateli židovského původu, nechal mu uhradit i náklady na jeho opravu ve výši 154 Říšských marek a dal ho k dispozici úřadu práce.⁶⁷ Úřady práce také často využívaly služební vozy oberlandrátů. Jako problém pro menší frekvenci kontrol a prohlídek podniků se ukázal zcela nedostatečný příděl benzínu, který se pohyboval kolem 100 litrů měsíčně pro jeden vůz.⁶⁸ Při tehdejší spotřebě překračující 10 litrů/100 km se velké množství služebních cest, zvláště pak do odlehlejších částí obvodu úřadu práce, uskutečnit nemohlo. Proti přidělování pohonných hmot, jakož i proti pořízení nových vozů úřadům práce se postavil Úřad Říšského protektora, když jim sdělil, že „*autonomní úřady jsou tak bohatě vybaveny personálem, že žádná vozidla nepotřebují*“.⁶⁹

Když se v závěrečných letech války rapidně zvýšila nemocnost zaměstnanců, kteří se tak chtěli vyhnout těžké práci v některých zbrojních podnicích či dolech, přistoupily úřady práce k prověřování, zda je zaměstnanec skutečně nemocný nebo zda mu český ošetřující lékař pouze nevystavil neschopenku. V roce 1943 dosahovala nemocnost v některých průmyslových závodech na Ostravsku až 20 %. Kontroly prováděly úřady práce společně s nemocenskými pojišťovny a byli k tomu využíváni úřední lékaři úřadu práce.⁷⁰

Pro plnění svých rozmanitých úkolů na poli pracovního nasazení využívaly úřady práce rovněž velice často lékařské prohlídky. Jednalo se o případy, kdy existovala pochybnost o vhodnosti nasazení či výkonu určitého povolání, především však tehdy, když nezaměstnaný odmítl nabízenou práci či podal výpověď z pracovního poměru s odkazem na svou tělesnou invaliditu nebo nemoc. Dále přicházely lékařské prohlídky v úvahu v případech, kdy měl být zaměstnanec táborově ubytován, pracovat v potravinářství či na pracovním místě se zvláštními zdravotními požadavky. Prohlídky byly dvojího druhu: jednotlivé a řadové. Řadové lékařské prohlídky připadaly v úvahu tehdy, pokud mělo být během krátké doby nasazeno pro výkon určité práce velké množství pracovních sil najednou. Prováděny byly za úplného vysvětlení vyšetřovaného a omezovaly se pouze na posouzení jeho schopnosti výkonu určité práce. Pokud měl zaměstnanec být táborově ubytován, bylo bezpodmínečně nutné zjistit, zda není přenašečem nějaké nakažlivé choroby či parazitů a zda nemusí držet nějakou určitou zvláštní dietu. Naopak jednotlivá lékařská prohlídka měla za cíl zjistit, které práce jsou pro vyšetřovaného vhodné a které v žádném případě vykonávat nemůže (např. práce ve stoje, ve vodě, v prašném prostředí či ve vysokých teplotách). Vyšetření si buď u ošetřujícího lékaře nebo u úředního lékaře oberlandráta vyžádal na zvláštním formuláři úřad práce. Tento formulář však nesměl být předán přímo vyšetřovanému, nýbrž byl v zalepené obálce zaslán přímo lékaři. Ten provedl prohlídku, vyplnil formulář a zaslal ho společně s fakturou za provedenou prohlídku úřadu práce zpět.⁷¹ Jelikož čeští lékaři často uznávali své pacienty neschopnými k výkonu těžkých prací či prací v nebezpečných provozech, aby se tito vyhnuli nasazení v těžkém průmyslu jak v Protektorátu, tak i v Říši, disponovaly úřady práce od roku 1943 vlastními úředními lékaři, kteří tomuto měli zamezit. Pokud se zjistilo, že se na základě nepravdivého lékařského osvědčení mohl fiktivně nemocný vyhnout pracovnímu nasazení či mohl opustit své pracoviště, hrozil lékaři pobyt v koncentračním táboře, fiktivně nemocný se musel zpravidla jen vrátit na místo pracovního nasazení.⁷²

Úřady práce se i přes rozsáhlé výše naznačené potíže materiálního i personálního charakteru staly v období nacistické okupace symbolem velice dobře fungujícího úřadu, který přesně plnil to, co se od něj v procesu využití pracovních sil protektorátního obyvatelstva očekávalo. Jeho důležitosti v nacistické mašinérii pracovního nasazení, včetně jím vedené kartotéky pracovních sil, si byl vědom i český odboj. Proto se jedna z odbojových skupin (skupina Karla Břeňka) rozhodla, že podnikne útok na úřad práce v Moravské Ostravě. K tomu skutečně došlo v noci ze 17. na 18. května 1943, kdy členové této odbojové skupiny vnikli do budovy úřadu práce, spoutali vrátného, kartotéka a spisy polili benzínem a zapálili.⁷³ I když se oheň následně podařilo uhasit, kartotéka byla zničena. V reakci na tento čin si K. H. Frank telegraficky vyžádal od H. Himmlera svolení k případnému zastřelení 20 občanů Moravské Ostravy, které mu také bylo obratem uděleno.⁷⁴ Tento případ měl bezprostřední vliv na zavedení ostrahy u ostatních

úřadů práce, kde museli jeho zaměstnanci držet i noční služby a důležité spisy podléhaly napříště zvláštnímu režimu ochrany.⁷⁵

Závěrem

Jak tento příspěvek názorně ukázal, úřady práce představovaly jeden z nejdůležitějších a klíčových instrumentů v procesu řízení a nucené práce. V průběhu druhé světové války postupně narůstaly jejich úkoly a kompetence. Jestliže ještě v roce 1939 náležela k jejich hlavním funkcím oblast zprostředkování práce, tak o několik let později hrály hlavní roli při rozhodování o jakémkoli přesunu pracovních sil, neboť bez souhlasu úřadu práce nebylo možno pracovní poměr uzavřít či vypovědět. Ačkoli organizačně náležely k tzv. autonomní správě a podléhaly Ministerstvu sociální a zdravotní správy (později Ministerstvu hospodářství a práce), jejich vedoucí místa byla obsazena německými úředníky, což mělo značný vliv na jejich praktickou činnost.

Existence úřadů práce nebyla charakteristická jen pro období Protektorátu Čechy a Morava – po osvobození tyto úřady existovaly nadále, ovšem pod názvem „okresní úřady ochrany práce“. V poválečných letech tak tyto úřady rovněž vykonávaly úkoly v oblastech včleňování do práce, mzdové politiky, živnostenské inspekce, pracovního lékařství a jiné péče o zaměstnance. Okresní úřady ochrany práce byly zrušeny k 1. dubnu 1949, kdy jejich působnost přešla na národní výbory. Ke znovuobnovení úřadů práce došlo v listopadu 1990 a fungují dodnes, ovšem v porovnání s těmi protektorátními se jejich pravomoci omezují především na oblast zprostředkování práce.

Poznámky

- ¹ JUDr. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M.Eur.Integration (Dresden), Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita Brno.
- ² Tato studie je první svého druhu, která se podrobně zabývá organizací a fungováním protektorátních úřadů práce, čímž tak zaplňuje určitou mezeru v české právní historiografii. Ze sekundární literatury je tak možno poukázat v tomto směru jen příspěvek Jaroslava Pažouta: *Úřady práce v Protektorátu*. In: KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S. – PAŽOUT, J. (eds.): *Museli pracovat pro Říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Praha: Státní ústřední archiv, 2004, s. 51–62. Okrajově, avšak ne systematicky a podrobně, se činností úřadů práce zabývají následující práce: KRÁL, V.: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945. I–III*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957–1959; HOUSER, J.: *Nucená práce a okupantské právo*. In: *Právně-historické studie*, roč. 13, 1967, s. 157–188; MAINUŠ, F.: *Totální nasazení: Češi na pracích v Německu 1939–1945*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970 či BECKER, S.: *Von der Werbung zum „Totalinsatz“: die Politik der Rekrutierung von Arbeitskräften im „Protektorat Böhmen und Mähren“ für die deutsche Kriegswirtschaft und der Aufenthalt tschechischer Zwangsarbeiter und -arbeiterinnen im Dritten Reich 1939–1945*. Berlin: dissertation de-Verlag im Internet, 2005. Předložená studie je založena na výzkumu archiválií z fondů několika ústředních úřadů. Archiválie pocházející z vlastní činnosti úřadů práce jsou však prakticky nedostupné, neboť ve městech, kde měl sídlo úřad práce, byla zároveň i většinou situována služebna Gestapa, jehož příslušníci se v závěru války postarali o likvidaci spisového materiálu.
- ³ PAŽOUT, J.: *Úřady práce v Protektorátu*. In: KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S. – PAŽOUT, J. (eds.): *Museli pracovat pro Říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Praha: Státní ústřední archiv, 2004, s. 61.
- ⁴ NA, PMR, karton č. 2444 – Přípis Ministerstva spravedlnosti určený Ministerstvu sociální a zdravotní správy týkající se osnovy vládního nařízení o úřadech práce čj. 20.357/39-8 z 24. května 1939.
- ⁵ NA, PMR, karton č. 2444 – Důvodová zpráva k osnově vládního nařízení z 25. července 1939 č. 193/1939 Sb., o úřadech práce.
- ⁶ NA, PMP, karton č. 2444 – Záznam Předsednictva ministerské rady do spisu týkající se vládního nařízení z 25. července 1939 o úřadech práce čj. 18.869/39 m. r.

- 7 NA, PMP, karton č. 2444 – Záznam č. 35 o schůzi komitétu pánů ministrů pro otázky hospodářské, která se konala 22. srpna 1939.
- 8 Vyhláška ministra sociální a zdravotní správy z 5. září 1939 č. 202/1939 Sb., kterou se určují sídla úřadů práce.
- 9 Vyhláška ministra sociální a zdravotní správy z 5. ledna 1940 č. 30/1940 Sb., kterou se zřizují pobočky úřadů práce,
- 10 NA, ÚŘP, karton č. 784 – Výnos Ministerstva sociální a zdravotní správy určený úřadům práce týkající se vydávání oběžníků pobočkami úřadů práce a jejich styk s úřady čj. E 4110-16/6 z 25. srpna 1941.
- 11 SOKa Strakonice, OÚOP Strakonice, karton č. 5, inv. č. 310 – Výnos Ministerstva sociální a zdravotní správy určený úřadům práce týkající se evidence oběžníků vydávaných úřady práce čj. E 4110-20/8 z 20. srpna 1940.
- 12 Vyhláška ministra sociální a zdravotní správy z 23. prosince 1940 č. 58/1941 Sb., kterou se určují sídla a obvody úřadů práce a jejich poboček.
- 13 Vyhláška ministra hospodářství a práce z 12. června 1942 č. 206/1942 Sb., o nové úpravě obvodů a sídel úřadů práce a jejich poboček.
- 14 NA, ÚŘP, karton č. 784 – Přípis úřadu práce v Klatovech určený všem obecním úřadům soudního okresu Plánice týkající se přechodného zavedení úředních hodin úřadu práce Klatovy v Plánici čj. 311-21/11-41 z 21. listopadu 1941.
- 15 NA, ÚŘP, karton č. 23 – Záznam do spisu o cestě Dr. Pfaffa ze skupiny X. Úřadu Říšského protektora o inspekční cestě do Jihlavy z 23. listopadu 1939.
- 16 NA, ÚŘP, karton č. 23 – Přípis Říšského protektora určený Ministerstvu sociální a zdravotní správy týkající se zřizování úřadů práce: úřadu práce v Jihlavě (*Errichtung der Arbeitsämter: Arbeitsamt Iglau*) čj. II/4/1/1040 z 8. prosince 1939.
- 17 NA, ÚŘP, karton č. 23 – Přípis jihlavského oberlandráta určený Úřadu Říšského protektora týkající se zřízení úřadu práce v Jihlavě (*Errichtung des Arbeitsamtes Iglau*) čj. Arb. 200/02 z 4. ledna 1940.
- 18 NA, ÚŘP, karton č. 23 – Přípis Ministerstva sociální a zdravotní správy určený Úřadu Říšského protektora týkající se úřadu práce v Mladé Boleslavi čj. P 3381-22/12 z 4. ledna 1940.
- 19 NA, ÚŘP, karton č. 785 – Úřady práce v Protektorátu Čechy a Morava (*Die Arbeitsämter im Protektorat Böhmen und Mähren*) [přesně nedatováno, zřejmě konec roku 1939].
- 20 NA, ÚŘP, karton č. 785 – Záznam do spisu o cestě Dr. Pfaffa ze skupiny X. Úřadu Říšského protektora o inspekční cestě do Klatov z 5. prosince 1939.
- 21 NA, ÚŘP, karton č. 784 – Přípis vedoucího úřadu práce v Brně určený Ministerstvu sociální a zdravotní správy týkající se rozšíření úřadu práce v Brně čj. Arb/1600/I. z 8. června 1940.
- 22 NA, ÚŘP, karton č. 785 – Záznam do spisu o cestě Dr. Pfaffa ze skupiny X. Úřadu Říšského protektora o inspekční cestě do Kroměříže z 24. listopadu 1939.
- 23 MZA, Oberlandrát Prostějov, karton č. 8 – Přípis Říšského protektora určený oberlandrátům týkající zřízení úřadů práce (*Errichtung der Arbeitsämter*) čj. X/7541/39 z 20. září 1939.
- 24 NA, ÚŘP, karton č. 787 – Záznam vrchního vládního rady Dr. Riebera z Úřadu Říšského protektora do spisu týkající se obsazení míst vedoucích a zástupců vedoucích úřadů práce (*Amtsvermerk – Besetzung der Stellen der Leiter und stell. Leiter der Arbeitsämter*) čj. II/4(1)2501/40 z 25. května 1940.
- 25 NA, ÚŘP, karton č. 787 – Záznam Dr. Bertsche z Úřadu Říšského protektora do spisu čj. Rpr. 786/40 z 23. dubna 1940.
- 26 NA, ÚŘP, karton č. 787 – Záznam vrchního vládního rady Dr. Riebera z Úřadu Říšského protektora do spisu týkající se obsazení míst vedoucích a zástupců vedoucích úřadů práce (*Amtsvermerk – Besetzung der Stellen der Leiter und stell. Leiter der Arbeitsämter*) čj. II/4(1)2501/40 z 25. května 1940.
- 27 NA, ÚŘP, karton č. 787 – Přípis brněnského oberlandráta určený Říšskému protektorovi týkající se zástupce vedoucího úřadu práce v Brně (*Stellvertreter des Leiters des Arbeitsamts Brünn*) čj. Arb./2.700 z 18. června 1940.
- 28 MZA, B 251 Říšský protektor v Čechách a na Moravě, služebna pro zemi Moravu, karton č. 80 – Přípis vedoucího úřadu práce v Brně určený Ministerstvu sociální a zdravotní správy týkající se přeložení vedoucího pobočky úřadu práce Brno v Židlochovicích (*Abberufung des Leiters der Zweigstelle Seelowitz des Arbeitsamtes Brünn*) čj. Arb./2700/I. z 8. května 1940.
- 29 MZA, Oberlandrát Prostějov, karton č. 8 – Přípis oberlandráta v Kroměříži určený Říšskému protektorovi týkající se organizace úřadů práce (*Organisation der Arbeitsämter*) čj. II A 120/40 z 23. května 1940.
- 30 NA, ÚŘP, karton č. 23 – Záznam do spisu o cestě Dr. Pfaffa ze skupiny X. Úřadu Říšského protektora o inspekční cestě do Jihlavy z 23. listopadu 1939.
- 31 NA, ÚŘP, karton č. 23 – Přípis oberlandráta v Jihlavě určený Říšskému protektorovi týkající se dvojjazyčnosti vládních opatření (*Zweisprachlichkeit der Regierungsverfügungen*) čj. X. ze 7. září 1939.
- 32 NA, NSM, inv. č. 1104, sign. 110-11/42, karton č. 91 – Přípis vedoucího hlavního oddělení V. Úřadu Říšského protektora určený Německému státnímu ministrovi týkající se prověřování správy pracovního nasazení (*Priifung der Arbeitsinsatzverwaltung*) čj. 1818/43 z 7. září 1943.
- 33 SOKa Strakonice, OÚOP Strakonice, karton č. 6, inv. č. 311 – Oběžník Ministerstva sociální a zdravotní správy určený vedoucím úřadů práce týkající se ustanovení komisařských vedoucích u úřadů práce čj. P-3125-7/6 ze 7. června 1941.
- 34 NA, MHP, karton č. 84 – Výnos Ministerstva sociální a zdravotní správy týkající se písemného styku s úřady práce a jejich pobočkami po stránce jazykové čj. P-3162-12/9 z 3. října 1941.

- 35 SOKa Strakonice, OÚOP Strakonice, karton č. 5, inv. č. 310 – Oběžník Presidia Ministerstva hospodářství a práce týkající se zasilání oběžníků úřadům práce čj. A-P-3135-14/3 z 13. března 1942.
- 36 PAŽOUT, J.: Úřady práce v Protektorátu. In: KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S. – PAŽOUT, J. (eds.): *Museli pracovat pro Říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Praha: Státní ústřední archiv, 2004, s. 61.
- 37 MZA, B 251 Říšský protektor v Čechách a na Moravě, služebna pro zemi Moravu, karton č. 80 – Přípis Viktora Štepeka určený vedoucím úřadu práce v Brně Dr. Petersovi z 8. února 1940; zde se nacházejí i další přípisy odmítající převedení německých úředníků do protektorátní služby k brněnskému úřadu práce.
- 38 SOKa Strakonice, OÚOP Strakonice, karton č. 6, inv. č. 311 – Výnos Ministerstva hospodářství a práce určený vedoucím úřadů práce týkající se ustavení vedoucích poboček úřadů práce a vedoucích odborů (*Bestellung von Sachgebiets- und Zweigstellenleitern bei den Arbeitsämtern*) čj. P I-3872/61/1944 z 14. listopadu 1944.
- 39 Zápisy z porad se dochovaly např. v případě úřadu práce ve Strakonících SOKa Strakonice, OÚOP Strakonice, karton č. 6, inv. č. 311.
- 40 ABS, Ústředna Státní bezpečnosti (305), inv. č. 305-704-4 – Přípis Zaměstnanecké rady úřadu ochrany práce v Táboře určený Okresnímu národnímu výboru v Táboře z 14. listopadu 1945.
- 41 NA, ÚRP, karton č. 784 – Organizace rozdělení práce pracovních úřadů (*Geschäftsverteilungsplan der Arbeitsämter*) [přesně nedatováno, 1942].
- 42 NA, MHP, karton č. 358 – Přípis Ministerstva zemědělství a lesnictví určený Svazu zemědělství a lesnictví pro Čechy a Moravu týkající se jmenování zástupců zemědělství u poradních sborů úřadů práce (*Ernennung der Vertreter der Landwirtschaft in den Beiräten der Arbeitsämter*) čj. 44.906/V-2/44 z 15. srpna 1944.
- 43 NA, MHP, karton č. 358 – Přípis vedoucího spojovací ústředny Německého státního ministra pro Čechy a Moravu k odborům určený Ministerstvu hospodářství a práce týkající se jmenování zástupců zaměstnanců do poradních sborů úřadů práce (*Ernennung von Arbeitsnehmersvertreter in die Beiräte bei den Arbeitsämtern*) čj. 737/43/Dr.E. z 3. ledna 1944.
- 44 NA, MHP, karton č. 358 – Odpověď Ministerstva hospodářství a práce na výše uvedený přípis z 21. ledna 1944.
- 45 NA, MHP-dodatky, karton č. 246 – Přípis Ministerstva hospodářství a práce určený vedoucím úřadů práce týkající se nové úpravy zbrojní organizace v Čechách a na Moravě (*Neuordnung der Rüstungsorganisation in Böhmen und Mähren*) čj. 2883/44 z 12. prosince 1944.
- 46 SOKa Strakonice, OÚOP Strakonice, karton č. 4, inv. č. 213 – Přípis okresního úřadu ve Strakonících určený okresnímu četnickému velitelství ve Strakonících čj. 1126/39 z 4. října 1939.
- 47 SOKa Strakonice, OÚOP Strakonice, karton č. 4, inv. č. 213 – Výnos okresního úřadu ve Strakonících určený obecním úřadům čj. 14360/40-8-II-49 z 9. března 1940.
- 48 Dle vládního nařízení z 19. března 1940 č. 101/1940 Sb., o podporách v nezaměstnanosti.
- 49 SOKa Strakonice, OÚOP Strakonice, karton č. 4, inv. č. 213 – Výnos Ministerstva sociální a zdravotní správy určený úřadům práce týkající se provádění předpisů o podpoře nezaměstnaných – součinnost bezpečnostních orgánů s úřady práce čj. E 3401-15/4 z 15. května 1940.
- 50 NA, ÚŘP-ST, inv. č. 109-4/1327, karton č. 80 – Výnos Ministerstva hospodářství a práce určený vedoucím úřadů práce týkající se provádění razíí úřady práce (*Durchführung von Razzien*) čj. E 5310-11/6 z 9. června 1942
- 51 SOA Praha, MLS Praha, spis Ls. 1029/45 – Trestní oznámení Oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Praze na Dr. Waltra Bertsche čj. 67124/48 z 22. listopadu 1948.
- 52 Jako příklad sebepoškozování je možno uvést případ strojího zámečnicka Josefa Flígra z Dobrušky, který si ve snaze vyhnout se pracovnímu nasazení usekl prst na radu svého otce a v jeho dlně. Jejich rozhovor byl však odposlechnut a udán Gestapu, které otce i syna následně zatkl a v květnu 1944 byli oba odsouzeni k trestu smrti. Zpráva o jejich popravě byla pro výstrahu vylepena na plakátech a vyvolala velký rozruch. SOA Praha, MLS Praha, spis Ls. 1029/45 – Přípis úřadu ochrany práce v Náchodě určený MLS v Praze čj. 1099-17/11-1948/4377-S z 3. prosince 1948.
- 53 NA, MPSP, karton č. 243 – Výnos Ministerstva vnitra určený zemskému národnímu výboru a dalším týkající se výslechů bývalých úředníků úřadů práce ohledně spolupráce s Gestapem čj. Z/I-3065-5/3-46-2 z 5. března 1946.
- 54 DENNLER, W.: *Die böhmische Passion*. Freiburg i. Br.: Dikreiter Verlagsgesellschaft, 1953, s. 116.
- 55 SOKa Strakonice, OÚOP Strakonice, karton č. 4, inv. č. 220 – Dochované pozvánky místních závodů na kulturní akce.
- 56 Vládní nařízení z 19. března 1940 č. 101/1940 Sb., o podporách v nezaměstnanosti.
- 57 Dle vyhlášky předsedy vlády z 29. září 1939 č. 215/1939 Sb., o zavedení odběrních lístků na potraviny.
- 58 NA, ÚRP, karton č. 785 – Výnos Ministerstva hospodářství a práce určený vedoucím úřadů práce týkající se nahlížení do lístků pro domácnost úřady práce (*Einsichtnahme in die Haushaltskarten durch die Arbeitsämter*) čj. A-I-1-4110-10/7-42 z 18. července 1942.
- 59 SOA Plzeň, MLS Plzeň, spis č. Ls 70/47, karton č. 64 – Prohlášení studentů Vyšší průmyslové školy strojní v Plzni k obžalobě Reinharda Urbana určené veřejnému žalobci u Mimořádného lidového soudu v Plzni z 16. září 1946.
- 60 SOA Plzeň, MLS Plzeň, spis č. Ls 70/47, karton č. 64 – Rozsudek nad Reinhardem Urbanem z 13. února 1947.

- 61 NA, ÚŘP-ST, inv. č. 568, sign. 109-4/315, karton č. 27 – Denní zpráva německé kriminální policie v Praze z 13. září 1943.
- 62 NA, ÚŘP-ST, inv. č. 568, sign. 109-4/315, karton č. 27 – Přípis vedoucího hlavního oddělení V. Úřadu Říšského protektora určený státnímu tajemníkovi týkající se zatčení příslušníků úřadu práce v Brně za pasivní uplácení (*Verhaftung von Angehörigen des Arbeitsamtes Brünn für passive Bestechung*) čj. 1398/43 z 6. července 1943.
- 63 NA, NSM, inv. č. 1081, sign. 110-11/19, karton č. 88 – Přípis vedoucího oddělení V. Úřadu Říšského protektora určený Německému státnímu ministrovi týkající se dozoru nad úředním stykem se stranami u úřadu práce v Praze (*Überwachung des Geschäftsverkehrs beim Arbeitsamt Prag*) čj. 1338/43geh. z 8. prosince 1943.
- 64 ABS, Ústředna Státní bezpečnosti (305), inv. č. 305-701-1 – Přípis Závodní rady Ministerstva ochrany práce a sociální péče určený Ředitelství národní bezpečnosti týkající se vyšetřování W. Dennlera ze 4. září 1945.
- 65 Vládní nařízení z 2. dubna 1942 č. 128/1942 Sb., o řízení o uložení pořádkové pokuty před úřady práce.
- 66 NA, PMR, karton č. 2444 – Důvodová zpráva k vládnímu nařízení 1942 č. 128/1942 Sb., o řízení o uložení pořádkové pokuty před úřady práce.
- 67 NA, ÚŘP, karton č. 784 – Přípis oberlandráta v Táboře určený Úřadu Říšského protektora týkající se služebního vozu úřadu práce v Táboře a jeho opravy (*Dienstwagen des Arbeitsamtes Tabor: Instandsetzungskosten*) čj. Wi A 1740 z 3. května 1941.
- 68 NA, ÚŘP, karton č. 784 – Přípis úřadu práce v Pardubicích určený okresnímu úřadu v Pardubicích týkající se nové úpravy přidělení benzínu (*Neuregelung der Benzinzuteilung*) čj. 334-24/6-42 z 24. června 1942.
- 69 NA, ÚŘP, karton č. 784 – Přípis tajemníka pro daně Úřadu Říšského protektora určený skupině II/4 Úřadu Říšského protektora týkající se vozů pro autonomní úřady práce (*Kraftwagen für die autonomen Arbeitsämter*) čj. II/7-3650-1700/41 z 30. září 1941.
- 70 NA, MHP-dodatky, inv. č. A IV 3396, karton č. 250 – Zpráva zástupce Ústřední sociální pojišťovny týkající se spolupůsobení úřadu práce při kontrole nemocných (*Mitwirkung des Arbeitsamtes bei der Krankenkontrolle*) z 1. listopadu 1943.
- 71 MZA, Oberlandrát Prostějov, karton č. 8 – Přípis Říšského protektora určený oberlandrátům týkající se směrnic pro provádění lékařských prohlídek u úřadů práce (*Richtlinien für die Durchführung von ärztlichen Untersuchungen bei den Arbeitsämtern*) čj. 5422-X/8059/39 ze 7. října 1939.
- 72 O tom svědčí např. případ praktického lékaře Václava Pražáka z Prahy, o kterém psal článek pod názvem „Ještě jednou ochranná vazba za úslužné lékařské osvědčení“ v novinách *Der Neue Tag*, 8. května 1943.
- 73 Útok na úřad práce v Moravské Ostravě je podrobně popsán v knize SEĎA, R.: *Pět proti gestapu: příběh diverzní skupiny Karla Břenka a odboje zaměstnanců Vítkovických železáren v letech 1943–1944*. Ostrava: Montanex, 2014.
- 74 NA, ÚŘP-ST, inv. č. 1050, sign. 110-10/54, karton č. 84 – Telegrafní zpráva K. H. Franka H. Himmlerovi z 18. května 1943.
- 75 NA, ÚŘP-ST, inv. č. 1050, sign. 110-10/54, karton č. 84 – Přípis Ministerstva hospodářství a práce určený státnímu tajemníkovi týkající se sabotážního aktu u úřadu práce v Moravské Ostravě 18. května 1943 (*Sabotageakt beim Arbeitsamt Mährisch-Ostrau vom 18. Mai 1943*) čj. 386/43g z 18. května 1943.

DIE ORGANISATION UND DIE TÄTIGKEIT DER ARBEITSÄMTER IM PROTEKTORAT BÖHMEN UND MÄHREN (1939–1945)

Jaromír Tauchen

Zusammenfassung

In der Zeit des Protektorats Böhmen und Mähren wurden zur Arbeitslenkung schon im Juli 1939 sog. Arbeitsämter errichtet; teilweise übernahmen sie die Agenda der bisherigen öffentlichen Arbeitsvermittlungsstellen (nach der Regierungsverordnung Nr. 193/1939 Slg., über die Arbeitsämter). Die Arbeitsämter stellten eine der wichtigsten Instrumente im Prozess der Arbeitslenkung und der Zwangsarbeit dar. Obwohl sie organisatorisch zur sog. autonomen Verwaltung angehörten und dem Ministerium für Sozial- und Gesundheitsverwaltung (später dem Ministerium für Wirtschaft und Arbeit) unterstanden, wurde ihre leitenden Stellen von deutschen Beamten besetzt, was einen bedeutenden Einfluss auf ihre praktische Tätigkeit hatte.

Die Autonomie des Arbeitgeberwillens wurde im Protektorat dadurch beschränkt, dass das Arbeitsverhältnis nur mit Zustimmung des Arbeitsamtes vereinbart oder gekündigt werden durfte. Bestimmte Arbeitgeber, welche ihren Betrieb ganz oder nur teilweise einstellen oder ihre Arbeitskräfte massenhaft entlassen wollten, waren verpflichtet, diese Tatsache dem Arbeitsamt zu melden und einen Genehmigungsantrag zu stellen (nach der Regierungsverordnung Nr. 238/1939 Slg., über Maßnahmen gegen Einstellung von Betrieben und Massenentlassungen von Arbeitnehmern). Im Laufe des Zweiten Weltkrieges kam es zur Erweiterung der Kompetenzen und Aufgaben der Arbeitsämter.